

І. М. Кононученко,

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

ORCID: <https://orcid.org/0000-0009-0001-6430-5167>

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВІДХОДИ» ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

пр. Дмитра Яворницького, 19, 49005 м. Дніпро, Україна

E-mail: ivankononuhenko@gmail.com

Метою статті є визначення поняття «відходи» як правової категорії. Методи дослідження: вирішення поставленої мети виконано за допомогою використання спеціальнонаукових та загальнонаукових методів пізнання, серед яких виділяються структурно-логічний, синтез та аналіз, діалектичний, порівняльно-правовий. *Результати:* до характеристики відходів як об'єктів правовідносин має бути віднесено сукупність таких ознак, як: 1) неможливість отримання корисних властивостей речі, речовин, матеріалів власником чи володільцем; 2) відсутність наміру у власника чи володільця такого об'єкту продовжувати фактичне володіння, що має бути продемонстровано відкрито. *Обговорення:* визначено, що відмова однієї особи від об'єктів, що втратили для неї корисні властивості, не означає відсутність наміру у інших осіб на здійснення володіння, користування чи розпорядження ними, що засвідчується положеннями ст. 332 Цивільного кодексу України, де встановлюється набуття права власності на перероблену річ, в тому числі річ, вироблену з відходів.

Ключові слова: правове регулювання; право навколишнього природного середовища; право власності; управління відходами; стихійні сміттєзвалища; поняття.

Постановка проблеми та її актуальність.

Сучасне суспільство є суспільством, що не може належним чином забезпечити власне функціонування без створення дієвих організаційних та нормативно-правових механізмів управління відходами.

Відповідно до Директиви 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 р. про відходи та скасування певних Директив «відходи» - будь-яка речовина або предмет, від яких власник відмовляється, має намір або повинен відмовитися [1]. Ця Директива має допомогти наблизити ЄС до «суспільства вторинної переробки», яке характеризується уникненням утворення відходів і використовувати відходи як ресурс. Зокрема, Шоста Програма дій з охорони навколишнього середовища спільноти закликає до заходів, спрямованих на забезпечення розділення джерела, збору та переробки пріоритетних потоків відходів.

Відповідно до цієї мети та як засіб сприяння або покращення потенціалу їх утилізації, відходи слід збирати окремо, якщо це можливо з технічної, екологічної та економічної точки зору, перед операціями з утилізації, які забезпечують найкращий загальний екологічний результат. Держави-члени повинні заохочувати відокремлення небезпечних відходів від інших типів відходів, якщо це необхідно для досягнення екологічно безпечного управління.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Питання дослідження проблематики поводження та управління відходами здійснено у ряді дисертаційних робіт, зокрема, у праці В.О. Юрескул на тему «Правове регулювання поводження з побутовими відходами» (2008 р.) [2], у праці А.О. Оскірко на тему «Адміністративна відповідальність за порушення у сфері поводження з відходами» (2015 р.) [3], у дослідженні О.В. Гладія на тему

«Адміністративно-правовий режим техногенних родовищ» (2017 р.) [4], у праці В.М. Плохого на тему «Адміністративно-правовий режим поводження з техногенними відходами» (2021 р.) [5], у праці Л.М. Зайкової на тему «Адаптація законодавства України про відходи до законодавства країн Європейського Союзу» (2023 р.) [6] та ін. Але при цьому питання нормативного змісту категорії потребує подальших досліджень та вдосконалення.

Метою статті є визначення поняття «відходи» як правової категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Управління відходами вимагає приділення значної уваги роздільному збиранню та подальшій переробці скла, паперу, пластику та металів. За винятком Франції та Іспанії, у 2005 році ці фракції становили понад 35% і у деяких країнах, таких як Фінляндія, Ірландія, Норвегія та Швеція, до 70%. У більшості країн ЄС цей рівень у період з 2005 року по теперішній не зменшився, а подекуди спостерігається подальше зростання.

Переробка скла, металів, папір і пластик є основою переробки побутових відходів у більшості країн. Значну частину складають також біовідходи у вигляді відходів продуктів споживання і садових відходів переробки. У більшості країн він становить близько 25%, але в Данії і у Люксембурзі понад 40% усіх перероблених міських відходів є біовідходами. Незважаючи на те у Данії та Люксембурзі високий рівень переробки біологічних відходів, вони не входять до числа країн, де є найкращі показники переробки побутових відходів у ЄС [7, с. 10-11].

Але при цьому для більшості країн ЄС проблема належного управління відходами попри належний рівень економічного розвитку та соціального забезпечення населення залишається вирішеною на недостатньому рівні ефективності.

Очевидно, що питання управління відходами в Україні є гострим, майже не вирішується, що обумовлюється рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів. До нагальних проблем сучасного українського суспільства є створення стихійних сміттєзвалищ, в тому числі на територіях об'єктів природно-заповідного фонду

(близько 7% таких площ є техногенно забрудненими) [8]. Утворення стихійних сміттєзвалищ в Україні є свідченням як в цілому низького рівня загальнонаціональної політики у сфері управління відходами, так і неналежності здійснення політики управління відходами на регіональному місцевому рівні, зокрема, органами місцевого самоврядування, до компетенції яких контроль та організацію сортування відходів, забезпечення роздільного зберігання безпечних та небезпечних відходів тощо (ст. 33 закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [9]) [10; 11; 12].

Обрахунок ефективності здійснення управління відходами в ЄС та Україні пов'язується із застосуванням таких критеріїв, як визначення співвідношення маси відходів на одну особу, і відповідно встановлення кола відходів на один квадратний кілометр. За такими показниками Україна має вкрай негативні показники. Станом на 2022 рік на території України припадає близько 55 тис. тон на один квадратний кілометр, серед яких техногенні відходи складають близько 30%, та близько 50 % побутових відходів [12; 13; 14].

До об'єктивних причин низької ефективності здійснення політики із управління відходами необхідно віднести: наявну практику утворення сміттєзвалищ, де відходи збираються та утилізуються безсистемно; наявність значної кількості ресурсоємних виробництв, від діяльності яких утворюються відходи, в тому числі так звані техногенні родовища корисних копалин, чи техногенні відходи, які можуть та повинні використовуватися як вторинна мінерально-ресурсна сировина; відсутність сміттєпереробних підприємств, що знецінює діяльність із сортування відходів; створення так званих відходів «війни» як наслідку російської військової агресії на території України, що призводить як до забруднення значних площ країни; неналежний облік та інвентаризація сміттєзвалищ та інших місць зберігання відходів, їх утилізації.

До суб'єктивних факторів, що негативно впливають на стан забезпечення управління відходами в Україні, є: низький рівень правосвідомості населення, що посвідчується на відсутності розуміння необхідності роздільного сор-

тування відходів, що пов'язується із відсутністю належного контролю за такими процесами, так і з відсутністю належних умов для забезпечення їх реалізації; неналежність рівня соціальної реклами щодо необхідності перетворення суспільства із суспільства «споживання» на суспільство «переробки» (re-cycling society).

До об'єктивних факторів низької ефективності здійснення політики управління відходами наявність спірних недосконалих підходів до розуміння категорії «відходи».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про управління відходами» визначається, що відходами є «будь-які речовини, матеріали і предмети, яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися» [14]. У державному стандарті України 4462.0.01:2005 «Поводження з відходами. Терміни та визначення понять» закріплено, що відходами є «речовини, матеріали й предмети, які утворюються в процесі людської діяльності, не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їхній власник повинен позбутися утилізуванням чи видаленням» [15, с. 4]. Таким чином, нормативно закріплюється як головна ознака відходів втрата відповідними речовинами, речами, матеріалів їх корисних властивостей, що унеможливує їх використання за цільовим призначенням.

При цьому наявні нормативно-правові визначення відходів не повною мірою відображають характеристики таких об'єктів правовідносин. Фрагментарно закріплюється намір особи відмовитися від відходів як об'єктів правовідносин. Адже наявний нормативний підхід, визначений у ст. 1 Закону України «Про управління відходами», ототожнює відходи із безхазяйним майном. Відповідно до ст. 335 Цивільного кодексу України визначено, що безхазяйним майном є «рідч, яка не має власника або власник якої невідомий» [16].

Отже, визначення відходів лише через їх характеристику, що полягає у відмові власника чи володільця, проводить певне ототожнення з категорією «безхазяйне майно». Власне і категорія «майно» визначена в чинному законодавстві України неналежним чином. Так, відповідно до ст. 190 Цивільного кодексу України визначається,

що майном є «особливим об'єктом вважаються окрема рідч, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки», де рідчю є «предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки» (ст. 179 ЦК України). При цьому звернення до нормативних положень Цивільного кодексу України, де встановлюється режим права власності та інших речових прав. Відповідно до чинного законодавства України безпосередньо не встановлюється розуміння поняття «користування», але містяться особливості та його характеристики як отримання вигод від використання об'єкта (ст. 342 Цивільного кодексу України); як оплатність користування чужим майном у вигляді справляння процентів чи орендної плати (ст. 536 Цивільного кодексу України).

Висновки. Отже, до характеристики відходів як об'єктів правовідносин має бути віднесено сукупність таких ознак, як: 1) неможливість отримання корисних властивостей речі, речовин, матеріалів власником чи володільцем; 2) відсутність наміру у власника чи володільця такого об'єкту продовжувати фактичне володіння, що має бути продемонстровано відкрито. При цьому відмова однієї особи від об'єктів, що втратили для неї корисні властивості, не означає відсутність наміру у інших осіб на здійснення володіння, користування чи розпорядження ними, що засвідчується положеннями ст. 332 Цивільного кодексу України, де встановлюється набуття права власності на перероблену рідч, в тому числі рідч, вироблену з відходів. Зазначені висновки вимагають внесення змін до чинного законодавства України, що стане предметом подальших авторських пошуків.

Література

1. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 Nov. 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance).

2. Юрескул В.О. Правове регулювання поводження з побутовими відходами: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 19 с.

3. Оскірко А.О. Адміністративна відповідальність за порушення у сфері повод-

ження з відходами: дис. к.ю.н. 12.00.07. Київ, 2015. 217 с.

4. Гладій О.В. Адміністративно-правовий режим техногенних родовищ: дис. к.ю.н. 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 247 с.

5. Плохий В.М. Адміністративно-правовий режим поводження з техногенними відходами: дис. к.ю.н. 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 223 с.

6. Зайкова Л.М. Адаптація законодавства України про відходи до законодавства країн Європейського Союзу: дис. доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Дніпро, 2023. 215 с.

7. Christian Fischer, Mads Werge. EU as a Recycling Society Present recycling levels of Municipal Waste and Construction & Demolition Waste in the EU. 2009. Apr. URL.: <https://webdog.brbs.nl/files/EU-as-recycling-society-CDW.pdf>

8. Мальований М.С. Шляхи утилізації твердих відходів. *Екологічний вісник*. 2004. № 1. С. 10–11.

9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

10. Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2021 рік. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-sfery-povodzhennya-z-pobutovymy-vidhodamy-v-ukrayini-za-2021-rik/>.

11. Аналіз стану сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2022 рік. URL: <https://mtu.gov.ua/news/34323.html>.

12. Легеца Ю.О. Здійснення державної екологічної політики в умовах децентралізації державної виконавчої влади. *Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія Право*. 2016. № 38. Т. 1. С. 172–176

13. Кустовський Є.О., Лавріненко В.М. Порівняльний аналіз підходів до поводження з відходами в Україні та ЄС. Інновації у сфері поводження з відходами: досвід та практика. Матеріали науково-практичної конференції, 16 квіт. 2019 року. Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2019. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/24454/1/Innovatsii%20U%20Sferi%20Povodzhennia%20Z%20Vidkhodamy%20Dosvid%20Ta%20Praktyka_2019.pdf

14. Про управління відходами: Закон України від 20 черв. 2022 р. № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>.

15. ДОСТ 4462.0.01:2005 «Поводження з відходами. Терміни та визначення понять». Київ: Держспоживстандарт України, 2007. 18 с.

16. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

References

1. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 Nov. 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance).

2. Iureskul V.O. Pravove rehulivannia povodzhennia z pobutovymy vidkhodamy: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk:12.00.06. Kyiv, 2008. 19 s.

3. Oskirko A.O. Administratyvna vidpovidalnist za porushennia u sferi povodzhennia z vidkhodamy: dys. k.iu.n. 12.00.07. Kyiv, 2015. 217 s.

4. Hladii O.V. Administratyvno-pravovyi rezhym tekhnohennykh rodovyshch: dys. k.iu.n. 12.00.07. Zaporizhzhia, 2017. 247 s.

5. Plokhyy V.M. Administratyvno-pravovyi rezhym povodzhennia z tekhnohennymy vidkhodamy: dys. k.iu.n. 12.00.07. Zaporizhzhia, 2021. 223 s.

6. Zaikova L.M. Adaptatsiia zakonodavstva Ukrainy pro vidkhody do zakonodavstva krain Yevropeiskoho Soiuzu: dys. doktora filosofii za spetsialnistiu 081 «Pravo». Dnipro, 2023. 215 s.

7. Christian Fischer, Mads Werge. EU as a Recycling Society Present recycling levels of Municipal Waste and Construction & Demolition Waste in the EU. 2009. Apr. URL: <https://webdog.brbs.nl/files/EU-as-recycling-society-CDW.pdf>.

8. Malovanyi M.S. Shliakhy utylizatsii tverdykh vidkhodiv. *Ekolohichniy visnyk*. 2004. № 1. S. 10–11.

9. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 trav. 1997 roku № 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

10. Stan sfery povodzhennia z pobutovymy vidkhodamy v Ukraini za 2021 rik. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-sfery-povodzhennya-z-pobutovymy-vidhodamy-v-ukrayini-za-2021-rik/>.

11. Analiz stanu sfery povodzhennia z pobutovymy vidkhodamy v Ukraini za 2022 rik. URL: <https://mtu.gov.ua/news/34323.html>.

12. Leheza Yu.O. Zdiisnennia derzhavnoi ekolohichnoi polityky v umovakh detsentralizatsii

derzhavnoi vykonavchoi vlady. Naukovyi visnyk Uzhhorod. nats. un-tu. Serii Pravo. 2016. № 38. T. 1. S. 172–176.

13. Kustovskyi Ye.O., Lavrinenko V.M. Porivnialnyi analiz pidkhodiv do povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini ta YeS. Innovatsii u sferi povodzhennia z vidkhodamy: dosvid ta praktyka. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, 16 kvitn. 2019 roku. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M.P. Drahomanova, 2019. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/24454/1/Innovatsii%20U%20Sferi%20Povodzhennia%20Z%20Vidkhodamy%20Dosvid%20Ta%20Praktyka_2019.pdf

14. Pro upravlinnia vidkhodamy: Zakon Ukrainy vid 20 cherv. 2022 roku № 2320-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text_

15. DOST 4462.0.01:2005 «Povodzhennia z vidkhodamy. Terminy ta vyznachennia poniat». Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2007. 18 s.

16. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sich. 2003 r. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Ivan Kononuchenko

DEFINITION OF THE CONCEPT OF «WASTE» AS A LEGAL CATEGORY

Dnipro University of Technology
av. Dmytra Yavornytskoho, 19, 49005, Dnipro, Ukraine
E-mail: ivankononuchenko@gmail.com

*The purpose of the article is to define the concept of «waste» as a legal category. **Research methods:** the solution to the set goal was carried out using special scientific and general scientific methods of cognition, among which structural-logical, synthesis and analysis, dialectical, comparative-legal methods are distinguished. **Results:** the characterization of waste as objects of legal relations should include a set of such signs as: 1) impossibility of obtaining useful properties of things, substances, materials by the owner or owner; 2) lack of intention of the owner or possessor of such an object to continue actual possession, which must be demonstrated openly. **Discussion:** it is determined that one person's rejection of objects that have lost their useful properties does not mean that other persons do not intend to own, use or dispose of them, which is evidenced by the provisions of Art. 332 of the Civil Code of Ukraine, which establishes the acquisition of ownership of a processed item, including an item made from waste.*

The author concludes that the characterization of waste as objects of legal relations should include a set of such signs as: 1) the impossibility of obtaining useful properties of things, substances, materials by the owner or possessor; 2) lack of intention of the owner or possessor of such an object to continue actual possession, which must be demonstrated openly. At the same time, the refusal of one person from objects that have lost their useful properties for him does not mean that other persons do not intend to own, use or dispose of them, which is evidenced by the provisions of Art. 332 of the Civil Code of Ukraine, which establishes the acquisition of ownership of a processed item, including an item made from waste. These conclusions require changes to the current legislation of Ukraine, which will be the subject of further copyright searches.

Key words: legal regulation; environmental law; ownership; waste management; spontaneous landfills; concepts.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2024